

„Több fordításra, bírálatra és vitára van szükség. Másképpen nem jutunk előre a közös múlt közös megítélésében.“

Interjú Roman Holeccel

ROMAN HOLEC (1959) a Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézetének tudományos munkatársa, a pozsonyi Komenský Egyetem történészprofesszora. Kutatási területe a szlovák gazdaság- és társadalomtörténet (1848–1945), a szlovák és közép-európai történelem (1848–1918), valamint az 1840 és 1938 közötti szlovák–cseh viszony. Eddig hat monográfiája jelent meg: *Poľnohospodárstvo na Slovensku v poslednej tretine 19. storočia* (Szlovák mezőgazdaság a 19. század utolsó harmadában, 1991.), *Ekonomický nacionalizmus v strednej Európe v 19. storočí* (Gazdasági nacionalizmus Közép-Európában a 19. században, 1995.), *Tragédia v Černovej a slovenská spoločnosť* (A csernovai tragédia és a szlovák társadalom, 1997.), *Poslední Habsburgovci a Slovensko* (Szlovákia és az utolsó Habsburgok, 2001.), *Zabudnuté osudy* (Elfeledett sorsok, 2001.), *Aristokrat v službách štátu. Gróf Emanuel Péchy* (Egy arisztokrata az állam szolgálatában. Gróf Péchy Manó, 2006.). Többek között a pozsonyi *Historické štúdie* és a brnói *Česko-slovenská historická ročenka* szerkesztőségének tagja.

Magyarországon publikált munkái: *Das Wohnen der Bürger in den Städten der Slowakei zur Zeit des Dualismus*. In: *Struktúra és városkép. A polgári társadalom a Dunántúlon a dualizmus korában – Struktur und Stadtbild. Bürgerliche Gesellschaft in Transdanubien zur Zeit des Dualismus*. Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum, 2002. 515–525.; *A pozsonyi Dynamit Nobel Vegyiművek a közép-európai történelem keresztútján (1873–1945)*. In: *Aetas*, 20. (2005) 1–2. 128–143.

Demmel József: *Hogyan lett történész?*

Roman Holec: Viszonylag egyszerű volt az utam a történelemhez. Az otthoni környezetből hoztam magammal a múlt iránti rendkívüli érdeklődést és tiszteletet, ezeket főként apám nevelte belém következetesen. Az ő vessző-

paripája a futball története volt, de mindig érdekelte a múlt egésze is, talán azért, mert a történelem őt és a családját is eléggé „felőrölte”. Állhatatosan támogatta az érdeklődésem, és bár nem volt szerencsém jó történelemtanárokhoz, már a középiskolában elhatároztam, hogy történelmet fogok tanulni, a tanulmányaim befejezését követően pedig szeretném hivatásszerűen is művelni majd. Ez az álmom, céltudatos fáradozásaimnak hála, teljesült.

D. J.: *Miután véglegesen e pálya mellett döntött, mely történészek és milyen történelmi munkák hatottak Önre?*

R. H.: Olyan történész nincs, akit mesteremnek mondhatnék. Magát a választásomat fiatalon cseh népszerűsítő történelemkönyvek befolyásolták. Főként Roman Cílek második világháborús történeteit és Miroslav Ivanov könyveit emelném ki.¹ A 19. századnak egyetemi tanulmányaim során Jozef Butvin buzgósága nyert meg, bár koncepcióját és metodikáját nem tettem magamévá. Gazdaságtörténelmi irányultságomat egyetemi éveim alatt Jaroslav Purš cseh történész ipari forradalomról szóló monumentális munkája² és az akkori fiatal történelmi iskola képviselői (Leoš Jeleček, Milan Hlavačka, Jan Hájek és mások) határozták meg. Később a történelemhez való hozzáállásomra, a megírt szöveg szakmaiságának és stílusának összehangolására Lubomír Lipták³ gyakorolt hatást.

D. J.: *Miért éppen a gazdaság- és a társadalomtörténetet választotta kutatási területének? Mennyire okozott ez nehézségeket a pályája kezdetén? Hiszen még néhány éve is azt írta Elena Mannová,⁴ hogy Szlovákiában a társadalom- és gazdaságtörténet modern kutatásának egyelőre nincsenek komolyabb alapjai.*

R. H.: Diploma után a Szlovák Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében kezdtem el dolgozni, az 1848–1918 közötti időszak agrártörténetére összpontosítva. Választási lehetőségem nem volt, és örültem, hogy a „hosszú 19. század”-nál maradok, hiszen a szakdolgozatomat is erről írtam. Később

¹ IVANOV, 1969., IVANOV, 1973., IVANOV, 1976., IVANOV, 1977., IVANOV, 1979., IVANOV, 1982.

² PURŠ, 1973.

³ Lubomír Lipták (1930–2003) egyike a 20. századi szlovák történelem legkiemelkedőbb kutatóinak. Egyik alapműve, a *Slovensko v 20. storočí* (Szlovákia a 20. században) 1968-as megjelenése után sokáig csak álnéven publikálhatott. Magyarul *Száz évnél hosszabb évszázad* címmel jelent meg kötete. LIPTÁK, 2000. (A szerk.)

⁴ MANNOVÁ, 2002. 204–207.

fokozatosan kiterjesztettem az érdeklődésemet a gazdaságtörténet más ágazataira is. Talán azért, mert a szlovák viszonyok között a gazdasági elit a 19. században összefonódott a politikai és a kulturális elitekkel, soha nem mondtam le a politikai és társadalmi összefüggések vizsgálatáról, így új szempontokkal gazdagodhattam. Mindmáig szemérem vetem a kollégáknak, hogy elszegényítik a történelmi folyamatokról alkotott szemléletüket, ha egyoldalúan részesítik előnyben az egyik vagy másik területet. Igaz, hogy a szlovák történetírásnak számos deficitje van, amely a professzionális alapok szűkösségéből, bizonyos elzárkózásból és a tradíció, valamint a hosszútávú nemzetközi kapcsolatok hiányából ered. Annál vonzóbb ezért új témákat nyitni és hagyni, hogy a külföldi – elsősorban a magyar – történészek inspiráljanak, illetve fiatal doktoranduszokat vezetni ezidáig járatlan utakra. Kár, hogy a szlovák történészek jelentős része inkább kitart a pozitivisták adatgyűjtés, a különben gazdag és feltáratlan levéltári fondok mellett, kevesebb figyelmet fordít azonban az interpretációra, nem foglalkozik teoretikus jellegű témákkal, hogy azokat szélesebb, országos vagy nemzetközi kontextusba helyezhesse. Ha a történészeket jobban ösztönöznék a magyar kollégák munkái, gyorsabb lenne az előrehaladásunk.

D. J.: *Ön szerint történelmi vagy szemléleti oka van az említett problémáknak? Kialakulhat-e a mostani szlovák történetírói társadalomban az Ön által ideálisnak tartott szakmaiság?*

R. H.: Úgy gondolom, a hiányosságok inkább a történelmi okokkal magyarázhatóak. A szlovák történetírás fiatal, kicsi, a múltja pedig tele van deformációkkal és gyermekbetegségekkel. Meg vagyok győződve arról, hogy sokak számára ez a kényelmesebb út. Másfelől viszont felnőtt egy elég ambiciózus kutatói gárda, amelynek tagjai külföldi környezetben eltöltött diákévek után térnek vissza Szlovákiába, és határozottabban befolyásolják a történettudomány állapotát, mint a középgeneráció történészei. Ők kétségtelenül hasznukra tudják fordítani azt a gyakran kritizált ténytet, hogy a nemzeti múlthoz Szlovákiában inkább közömbösen viszonyulunk, így ugyanis nem fenyeget nálunk sem a „történelem átka”, sem a múlt csapdáiban való elakadás.

D. J.: *Nemrégiben Etienne Boissier francia történész a következőképpen zárta az 1918 előtti szlovák politikatörténetéről szóló eszmefuttatását: „Egy maroknyi ember*

története ez, ami semmit sem mond a korszak szlovák társadalmáról”.⁵ Ez a túlságosan egyszerűsítő szemlélet azt mutatja, hogy távolról igen markánsnak tűnik a szlovák társadalomtörténetet és politikátörténetet elválasztó határvonal. Ön szerint is ilyen nagy a különbség?

R. H.: Egyetértek az Ön értékelésével. Messziről nézve Jozef Mak (Jozef Ciger Hronský–regényének hőse),⁶ az egyszerű szlovák ember szimbóluma és Milan Hodža, a közép-európai jelentőségű politikus személye között óriásinak látszik a távolság. Valójában – elvonatkoztatva az ilyen szélsőséges különbségektől – Szlovákiára is érvényes az az egyszerű tézis, hogy az elit jellege, reprodukciója, körforgása mindig vall a társadalomról is, amelyben a gyökerei vannak. Egyszer élesebb, máskor kevésbé látható közöttük a választóvonal, de pontosan összhangban van azzal, ahogyan az egyik képes volt befolyásolni a másikat, és amilyen mértékben azonosak voltak az érdekeik.

D. J.: *Mi a véleménye a magyar és a szlovák történészek szakmai együttműködésének jelenlegi állapotáról és lehetőségeiről?*

R. H.: Határozottan támogatom a közös kutatómunkát és a közös történelmünkről folytatott vitákat. Új témákkal, új dimenziókkal és a problémák új-szerű szemléletével gazdagíthatja ez mindkét történetírás tárgyát. A magyar historiográfiának is – szélesebb alapjai és módszertani felkészültsége ellenére – számos fehér foltja van, legutóbb például az első világháború gazdaság-és társadalomtörténetének a feldolgozatlanságára találtam rá. És Önöknél is tartják még magukat a sztereotípiák, illetve jellemző a tartózkodás a saját történeti kudarcok gyökereinek a megismerésétől. A szlovák történészek többek között ugyancsak az önostorozástól és saját komplexusaiktól szenvednek. A közös projektek kikényszerítik, hogy kölcsönösen olvassuk és ismerjük egymást, és ezen a téren még sok a tennivaló. Nemrég jelent meg egy könyv, amelyen együtt dolgoztam egy magyar kollégánóval. Ez talán általában véve is az első közös szlovák–magyar történeti munka.⁷ Éppen a hosszú és konfliktusoktól sem mentes beszélgetések győztek meg arról, mennyire fontos közösen megvitatni dolgokat, és milyen nehezen születnek meg a közös formulák. Másrészt viszont a saját példámon tapasztaltam, hogy

⁵ BOISSERIE, 2005. 12.

⁶ HRONSKÝ, 1968.

⁷ HOLEC-PÁL, 2006.

milyen hasznos konfrontálódni írás közben a magyar történetírás eredményeivel.

D. J.: *Miről szól ez a könyv?*

R. H.: Péchy Manó grófról (1813–1889), aki adminisztrátor, főispán, képviselő és erdélyi királyi biztos volt. Az ő alakjában – a társszerzővel, Pál Judittal együtt – a lojális állami hivatalnok és konzervatív politikus másodvonalbeli típusát akartam bemutatni. Magyarországon ilyenből volt a legtöbb. Egy kevésbé jelentős figura viselkedési stratégiájának és állásfoglalásainak elemzésén keresztül akartuk feltárni – elsőként a szlovák historiográfiában – a 19. századi arisztokraták mentalitását. Szándékosan választottuk Péchy „szürke” személyiségét. Az ilyen emberek vannak többségben, ezért itt van a legnagyobb lehetőség az általánosításra.

D. J.: *Miért látszott előnyösebbnek egy magyar történésszel közösen feldolgozni ezt a témát?*

R. H.: Már említettem, hogy az ilyen együttműködés, a kölcsönös dialógusok mindkét felet gazdagítják. Arra kényszerítik őket, hogy – teljesen eltérő nézőpontból vizsgálódva – egymás szemszögéből, mintegy tükörben lássák magukat, így megszabadulnak a sztereotípiáiktól, nem utolsósorban pedig teljesen új ismeretekhez jutnak. Nekem például kimondottan új téma volt Erdély. Az ilyen jellegű együttműködés gyakoribbá tételével könnyebben eljuthatunk a kompromisszumig. Hiba volt, hogy nem több, ehhez hasonló tapasztalat után kezdték el egy közös szlovák–magyar történelemtankönyv kidolgozását, hanem a másik fél jobb megismerését elő nem készítve láttak hozzá a munkához. Azok a nézetkülönbségek, amelyeket nem csiszoltak össze hasonló dialógusokkal és gyakorlattal, túl élesnek és nehezen áthidalhatónak mutatkoznak. Több fordításra, bírálatra és vitára van szükség. Más-képpen nem jutunk előre a közös múlt közös megítélésében.

D. J.: *A két történetírás közelítése számos makacs sztereotípia és mítosz lerombolásán keresztül vezet. Miért érezte fontosnak épp a csernovai sortűz⁸ történetét feldolgozni?*

⁸ A Liptó megyei faluban 1907-ben a helyi templom felszentelése körüli feszült helyzetben tizenöt halálos áldozattal járó csendőrsortűz dördült. (A szerk.) HOLEC, 1997.

R. H.: Csernova csak egy azon csomópontok közül, amelyekben összetalálkoznak az akkori politikai elitek, de a két történetírás is különféle értékelést adott és különbözőképpen foglalt állást például azokban a kérdésekben, hogy kik a tettesek, hol keressük az okokat, és mik a következmények. Mindkét oldalon jellemző maradt az egyszerűsítés (jól tükröződik ez R. W. Seton-Watson és Esterházy Móric korabeli polémiájában), illetve az események politikai alapú tendenciózus bemutatása, amelytől sajnos a legújabb publikációk sem mentesek. Ennek ellenére meggyőződésem, hogy részletesebb elemzésekkel és háttérkutatásokkal előrejuthatunk, és így Csernova sem lesz kizárólag olyan eszköz a szakemberek számára, amellyel elsősorban „a másoknak” a hibáit és kudarcát lehet bemutatni.

D. J.: *Azon kívül, hogy látványosabb, mi volt az, ami miatt jobban be lehetett mutatni a korszakot Csernován, mint más eseményen, például a Lex Apponyi bevezetésén keresztül?*

R. H.: Apponyi törvényén – amely a hosszútávú asszimilációs erőszak része volt – sokkal jellegzetesebben, ugyanakkor árnyaltabban lehet bemutatni az egész időszakot a maga problémáival együtt, ahogyan tette ezt 2003-ban igen eredményesen a német Joachim von Puttkamer.⁹ Csernova „előnyös vonásai” azon alapulnak, hogy, mint az államhatalom „kudarca”, a felhalmozott problémák egész komplexumát sokkal szélsőségesebb formában és sűrítettebben mutatta meg. A visszhangja jóval közvetlenebb, emocionálisabb és intenzívebb volt, így pedig a történész számára hálásabb, bár bonyolultabb feladatot jelent.

D. J.: *A Csernovai tragédia... megírása után történészek által manapság már csak ritkán tapasztalt, sajnálatos események történtek Önnel és művével. Beszélne erről?*

R. H.: A könyvről homlokegyenest ellenkező vélemények láttak napvilágot. Az egyik legradikálisabb megkérdőjelezte az egész könyvet, és támadást intézett még a kiadása ellen is. A problémát abban látom, hogy a szlovák nyilvánosság egy része még mindig nincs felkészülve a szembesülésre bizonyos témákkal, állításokkal (így például a magyarosítás hatástalanságával) és személyiségekkel (esetünkben Andrej Hlinkával, illetve Csernova tetteivel és áldozataival), ha ezek nem illenek bele a társadalom többségének sztereotip,

⁹ PUTTKAMER, 2003.

fekete-fehér látásmódjába. A közvélemény jó része nem szívesen mond le azokról a népszerű mítoszokról, amelyek összetett kérdésekre egyszerű válaszokat adnak. Ez történt a „*Neresti“ slovenských národovcov pred sto rokov*¹⁰ (A szlovák hazafiak „vétkei“ száz évvel ezelőtt) című tanulmányom kapcsán is, amely miatt olyan szlovák történelmi személyiségek befeketítésével, deheroizálásával vádoltak meg, akikben sokan inkább csak nemes, idealizált alakokat látnának. Saját történelmünk tehermentesítésének képességéről is szó van. Nem tarthatjuk kizárólag magasabb eszmékért folytatott tragikus vagy idealizált küzdelemnek a múltat, ehelyett értelmezni kell, néha pedig mosolyogni néhány múltbéli állásfoglaláson, így jobban érzékelhetjük néhány folyamat relativitását, a történelmi személyiségek ellentmondásosságát, azt, hogy ők is hús-vér emberek voltak. Ezek azonban univerzális problémák. Kétségtelenül a magyar történészek számára is azok, és kérdés, hogy mennyire áll készen például a magyar közvélemény a 21. század küszöbén arra, hogy szembesüljön Kossuth Lajos bizonyos kijelentéseivel, esetleg megértse Trianon okait vagy az elfogult magyarellenességet az első és a második világháború után. Tehát látni kellene mindazt, ami megelőzte az említett csomópontokat, amelyeket Magyarországon mintha csak most kezdenének értelmezni.

D. J.: *Zabudnuté osudy (Elfeledett sorsok) című könyvében tíz olyan személy élet-történetét mutatja be,¹¹ akik ugyan nem kerültek bele a szlovák történelem „fősodrába”, ám sok szempontból kiegészítik azt gyakran progresszívnek is mondható törekvéseikkel. Miért éppen őket választotta ki, és mit mondanak el ezek a sorsok a szlovák történelemről?*

R. H.: A történelmet különböző emberek alakítják. Az úgynevezett döntően „pozitív” és döntően „negatív” alakok mellett, akik a valóságban sohasem egyértelműen ilyenek vagy olyanok, gyakran beszélhetünk idealistákról és fantasztákról („nagyokról” vagy „kicsikről”), akik együtt haladnak a korrallal vagy szembemennek vele, a történelmi fejlődés periferiáján mozognak, olykor objektíven nézve fékezik azt, esetleg különféle extrém helyzeteket élnek át életük során. Éppen ezekről a meg nem értett és elfelejtett személyekről – mint a történelem „produktumairól” és „anomáliáiról” – szól ez a könyv. Nélkülük a múlt unalmas volna, az ember élete pedig egyhangú. A jövőben

¹⁰ HOLEC, 2002. 173–187. – Magyarul folyóiratunk következő számában jelenik meg. (A szerk.)

¹¹ A tíz életpálya közül Franko Kabina és Ľudovít Bazovský sorsával a *Sic Itur ad Astra* jelen számának egy-egy tanulmánya is foglalkozik. (A szerk.)

szeretném a folytatást is megírni. Néhány érdekes sorsot már kiszemeltem. Teli van velük a történelem, csak megfelelő helyre kell nyúlnunk...

D. J.: *Milyen tervei vannak a jövőre nézve?*

R. H.: A következő években számos korábbi kutatást fogok lezárni. 2006-ban látott napvilágot a fent említett Péchy-könyv mellett egy, a kollektív emlékezetéről szóló német évkönyv cseh verziója.¹² 2007-ben jelenik meg a *Slovensko v 20. storočí* (Szlovákia a 20. században) című szintézis első világháborúval foglalkozó második kötete, amelyben én a gazdasági fejlődésről szóló részt írtam, valamint a *Coburgovci a Slovensko* (A Coburgok és Szlovákia), amelynek az a célja, hogy Szlovákia területét egy jelentős európai dinasztia tagjai érdeklődésének tárgyaként láttassa és a Habsburgok mellett egy másik családra mutasson rá, amelyet nem szabad kihatároznunk a történelmünkben. 2008-ban tervezem kiadni a pozsonyi Dynamit Nobel (1873–1945) vállalatról és konszernről szóló könyvet, amelyben a közép-európai történelem sorsfordulóit egyetlen gyár példája alapján próbálom meg bemutatni. Szeretném megvalósítani egy régóta készülő, a cseh és szlovák gazdasági viszonyokról szóló monográfia tervét és jelentősen előrelépni az ökológia és a természetvédelem történetét elemző szintézis ügyében. Ezek csak a könyvtervezetek, mellettük bizonyosan részt veszek majd további projektekben, és a fejében is vannak további nagy témák (a magyar parlamentarizmus Szlovákia területével kapcsolatos története, az Andrássyak, Schwarzenberg és Erdély stb.). És lehet, hogy érkezik még egyéb társadalmi megkeresés is...

Fordította: Demmel József

¹² CORNELISSEN-HOLEC-PEŠEK, 2005.

A jegyzetekhez felhasznált irodalom

BOISSERIE

- 2005 BOISSERIE, Etienne: A magyar tényező az 1914 előtti szlovák történetírás kialakulásában. In: *Pro Minoritate*, 14. (2005) 4. 3–15.

CORNELISSEN-HOLEC-PEŠEK

- 2005 CORNELISSEN, Christoph-HOLEC, Roman-PEŠEK, Jiří (Hrsg.): *Diktatur-Krieg-Vertreibung. Erinnerungskulturen in Tschechien, der Slowakei und Deutschland seit 1945*. Essen, Klartext, 2005.

HOLEC

- 1997 HOLEC, Roman: *Tragédia v Černovej a slovenská spoločnosť*. Martin, Matica slovenská, 1997.
- 2002 HOLEC, Roman: „Neresti“ slovenských národovcov spred sto rokov. In: *Historické štúdie*, 42. Red.: KRAJČOVIČ, Milan-KAMENICKÝ, Miroslav. Bratislava, Veda vydavateľstvo SAV, 2002. 173–187.

HOLEC-PÁL

- 2006 HOLEC, Roman-PÁL Judit: *Aristokrat v službách štátu. Gróf Emanuel Péchy*. Bratislava, Kalligram, 2006.

HRONSKÝ

- 1968 HRONSKÝ, Jozef Cíger: *Egy a milliók közül*. Ford.: Zólyomi Antal. Bratislava, Tatran, 1968.

IVANOV

- 1969 IVANOV, Miroslav: *Tajemství RKZ*. Praha, Mladá fronta, 1969.
- 1973 IVANOV, Miroslav: *Historie skoro detektivni*. Praha, Orbis, 1973.
- 1976 IVANOV, Miroslav: *Cesky pitaval aneb Kralovrazdy*. Praha, Orbis, 1976.
- 1977 IVANOV, Miroslav: *Důvěrná zpráva o Karlu Hynku Máchovi*. Praha, Československý spisovatel, 1977.
- 1979 IVANOV, Miroslav: *Atentat na Reynharda Heydricha*. Praha, Panorama, 1979.
- 1982 IVANOV, Miroslav: *Kdy umírá vojevůdce*. Praha, Panorama, 1982.

LIPTÁK

2000 LIPTÁK, Ľubomír: *Száz évnél hosszabb évszázad*. Ford.: F. Kováts Piroska et al. Pozsony, Kalligram, 2000.

MANNOVÁ

2002 MANNOVÁ, Elena: [Válasz a Korall körkérdésére a társadalomtörténet-írás helyzetéről]. In: *Korall*, 7-8. (2002) 204-207.

PURŠ

1973 PURŠ, Jaroslav: *Průmyslová revoluce. Vývoj pojmů a koncepce*. Praha, Academia, 1973. 733.

PUTTKAMER

2003 PUTTKAMER, Joachim von: *Schulalltag und nationale Integration in Ungarn. Slowaken, Rumänen und Siebenbürger Sachsen in der Auseinandersetzung mit der ungarischen Staatsidee 1867-1914*. München, R. Oldenbourg, 2003.